ПАМЕТНИКЪТ НА ГРАНИЧАРЯ

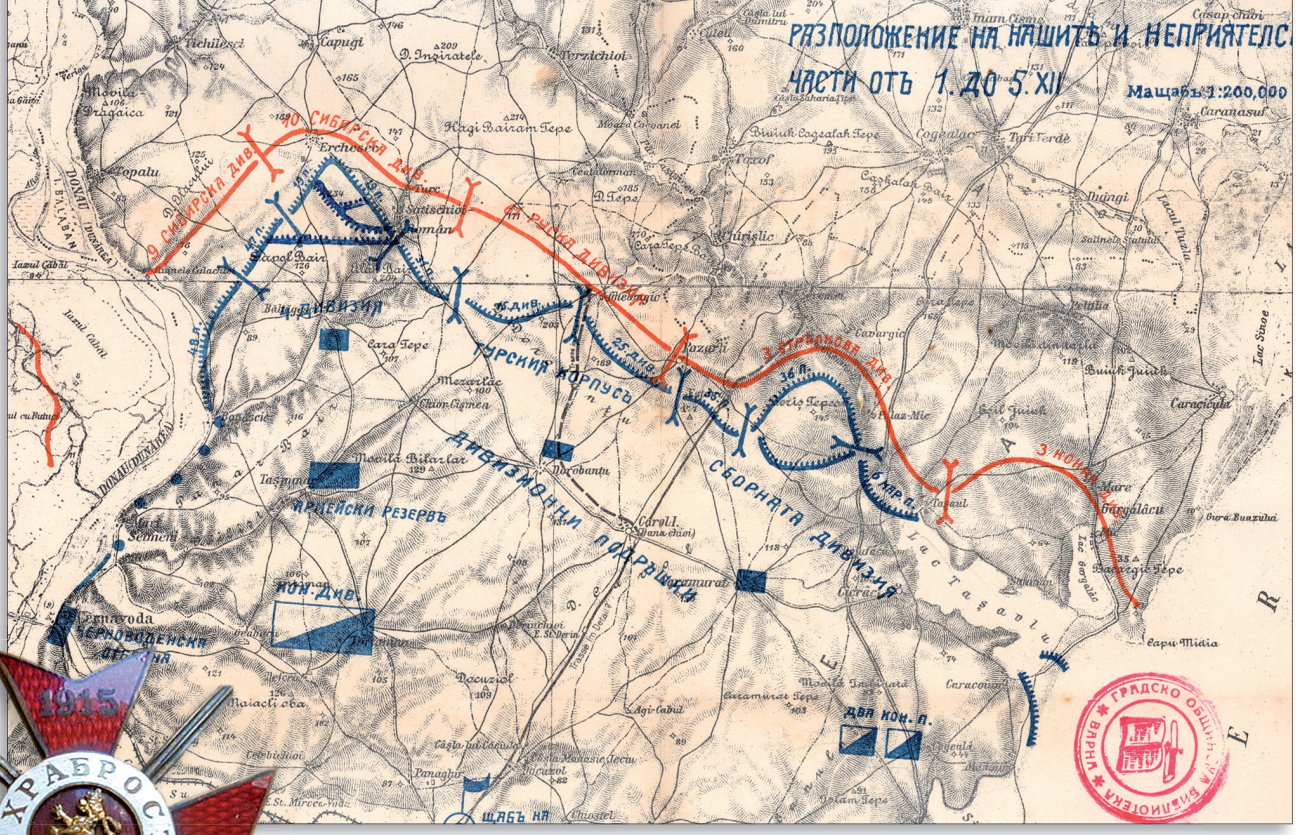
Паметникът на граничаря се намира във втората част на Приморската градина близо до Природонаучния музей. Нарича се Паметникът на падналите за обединението на Отечеството офицери и войници от 15-а гранична дружина и е изграден през 1917 г. в изключително трудни за България и за Варна времена.

Бойният път на 15-а гранична дружина започнал веднага след обявяването на войната на 1 септември 1916 г., когато заедно с още 59 пехотни дружини, 52 батареи и 21 ескадрона – като част от състава на Трета българска армия, била включена в бойните действия срещу Румъния. При навлизането си в Добруджа Трета армия била подсилена от една германска пехотна дружина, три батареи и три ескадрона и получила задача да настъпи в дълбочина, да бие противника на части и най-важното – да изпревари неговото обединяване с потеглилия към Добруджанския фронт руски корпус. Още на следващия ден българската войска преминала границата с Румъния, на по-следващия атакувала първокласната крепост Тутракан, сражавала се два дена и на третия превзела крепостта, а 40-хилядния здраво укрепен противник пленила. Дяснофланговите части, в чийто състав била и варненската 15-а гранична дружина, пожънали същите победи в боевете при гр. Добрич, при с. Карапелит и с. Кара Мурад. На 18 септември 1916 г. обаче българските части нападнали прекалено въодушевено позициите край село Кобадин, където добре укрепените румънци ги отблъснали.

В окопите край с. Карапелит

28 септември 1916 г. се оказал повратен за 15-а гранична дружина. Късно вечерта заедно с 2-ра гранична рота дружината била придадена към 4-та пехотна дружина на 9-и конен полк от 2-ра конна отделна бригада на 52-ри германски корпус. Под командването на легендарния ротмистър Батоев още на следващия ден в подгизналите окопи и под проливния дъжд започнала отбраната на с. Първелия. Дъждът не спрял да вали цели 11 дена, врагът не спрял 11 дена да обсипва окопите със снаряди и куршуми, дни наред храната на войниците не успявала да достигне до тях. Дните 5 и 6 октомври 1916 г. останали записани като най-критични за офанзивата – през тези дни ескадронът изстрелял

Непробиваемата линия на Дунавската армия

19 543 патрона, 35% от състава му били ранени, много от тях починали по-късно от раните си.Ето на тази част от българската история, на жертвите от Тутраканската епопея, на паметта на падналите бойци от 15-а варненска пограничната дружина в боевете при Добрич, Кюстенджа, Топрак Хисар, Първели, Черна вода и т.н. варненци решили да изградят паметник.

МЕСТАТА НА БИТКИТЕ

На 9 октомври 1916 г. към 4 ч. сутринта ескадронът бил сменен с пешия картечен ескадрон от 4-и конен полк и се оттеглил при полка си в с. Гереджик. Няколко дена след отстъплението при с. Кобадин Трета армия отново нападнала и победила, превзела Кюстенджа и Черна вода, а на 23 ноември, вече като част от новосформираната Дунавска армия, форсирала Дунав при Свищов и овладяла Букурещ. След това достигнала река Серет, където Дунавската армия преминала към отбрана, а Трета армия продължила и овладяла Северна Добруджа. До края на войната на Серетския фронт общо взето зацарило спокойствие.

Благотворителното набиране на средства за паметника започнало в началото на 1917 г. сред бурен икономически упадък, когато 75% от промишлените предприятия в България преустановили дейността си, държавният дълг достигнал 2 000 лв. на глава от населението, девалвацията се ускорявала, а безработицата растяла. И войната продължавала. Единственият вестник, който се печатал във Варна, бил малоформатният "Ежедневен бюлетин", който информирал какво се случва по света, в страната, в града и печатал обяви. По средата на страницата с тлъст шрифт се печатал призивът "Пазете се от шпиони!"

За координация на различните инициативи в полза на военните инвалиди и сираците от войната, по инициатива на Н.в. Царицата и под председателството на митрополит Симеон на 20 август 1917 г. в града бил сформиран Благотворителен комитет за граждански грижи. С любопитство четем имената на член-организаторите на този комитет, които са главно и членове на Дружеството от почитатели на българската наука и изкуство в гр. Варна. Сред тях виждаме най-известните, най-издигнатите и заможни жители на града, четат се имената на бивши и бъдещи кметове, доктори, съдии, свещеници, крупни акционери, едри собственици, офицери, книжари и учители. Имената на много от тях понастоящем са имена на улици, наследниците им реституираха крупни имоти. Своите сбирки Дружеството провеждало веднъж месечно в неделя от 10 ч. преди обяд в бирария "XX век".

РЕД И БЛАГОТВОРИТЕЛНОСТ

От отпечатания дневен ред на събранието в бр. 236 на "Ежедневен бюлетин" разбираме, че Благотворителният комитет определил за своя основна цел "подпомагането на завърналите се по огнищата си болни и бедни варненски войници", а за постигането на тази цел – да се занимава с: "...2. Разпределение на бъдещите пожертвувания между Софийския съюз и Варненското дружество. 3. Уреждане на една комисия за събиране помощи в Добрич, Балчик и Каварна за двете организации. 4. Разни". Единодушно решили също така председателят на комитета митрополит Симеон да посреща и да контролира всички благотворителни прояви, организирани или пристигащи в града, както и да следи събраните средства да отиват точно в домовете за сираци, училищата или семействата на инвалидите.

Една от първите задачи, която си поставил Комитетът и за която започнал да заделя от събраните средства, била изграждането на паметник на офицерите и войниците от 15-а погранична дружина, които в началото на 1917 г. не се завърнали в ротата си, погребани далеч от дом и родина. Все още впечатлява ентусиазмът на бедни и богати, които отделяли не само пари, но и продукти като сол, сланина, плодове, риба, хляб, туршии, за да ги заменят за строителни материали за паметника.

През следващите месеци целият град заживял с идеите на Дружеството. Пристигали и изнасяли благотворителни концерти различни фолклорни и духови оркестри, оркестърът на 8-и пехотен Приморски полк, театрални трупи от Пловдив, гостувала и комичната трупа "Чичо на фронта" от 5-и пехотен Дунавски полк. Всяка неделя се уреждали градински увеселения с томболи в Приморската градина, инициативи, в които се включвали абсолютно всички социални слоеве на града, както например в един и същи ден, на 22 август 1917 г., рождения ден на царица Елеонора, се случили две събития – вечерта в кино "Ранков" била изнесена благотворителна литературно-хумористична вечер с пиесите "В модерна София" и "Докторлука на Иванча", а през деня по идея и под покровителството на царицата в Приморската градина открили възпоменателна "Лодка за обковаване". Тя представлявала дървена лодка, експонирана в едно от сепаретата на Бюфета в Приморската градина и върху нея, както е обявено в "Ежедневния бюлетин", "може да се обковава ежедневно от 10,30 до 12 преди пладне и от 5–8 часа след пладне. Гвоздеите се продават при входа по точно определени цени, именно: златните по 10 лева, сребърните по 5 лева, железните по 1 лев. Всякой е свободен в гореозначените часове да купи от дежурното лице и да закове какъвто гвоздей обича". По-надолу е казано, че обковаването ще бъде "за в полза на бедните и болни войници и техните семейства". Откриването на лодката станало веднага след молебена за здраве по случай августейшия рожден ден.

"Лодка за обковаване" с железни, сребърни и златни гвоздеи, експонирана в Бюфета на Морската градина

Долу-горе по това време Комитетът възложил проектирането на паметника на арх. Евгений Дякович, син на дългогодишния адвокат и председател на варненския Окръжен съд Александър Дякович. Арх. Дякович проектирал паметника и възложил изпълнението на скулптурната част на варненеца Кирил Шиваров. Между и без това оскъдната информация от онова време не са запазени сведения за полагането на основен камък или за различните етапи на изграждане на монумента. Но без съмнение той бил изграден за кратко време. Първоначално арх. Дякович проектирал, а Кирил Шиваров изработил от мрамор орел с прибрани криле върху постамента, поради което паметникът станал известен като Орловия паметник. Той бил изграден недалеч от сградата на граничния пост (сега Природонаучния музей), което го превърнало в част от бита на дежурните от поста, както и на войниците от казармата, която до края на 1945 г. се намирала северно от него.

Около 1922 г., поради тематичната специфика на околната среда и очевидната диспропорция на орела спрямо останалата архитектурна част на паметника, арх. Дякович променил изобразителното му решение и орелът бил сменен със скулптурната композиция "Граничар с куче", такава, каквато я познаваме днес.

Почти по същото време, на 10 декември 1917 г., на другия край на Добруджа, в с. Гречи, Мачинска околия, по инициатива на офицерите от 4-та пионерна дружина започнало изграждането на паметник, посветен на падналите за свободата на Добруджа преславци. Паметникът бил осветен на 10 февруари 1918 г. Като продължение на дейността на офицерите от 4-та дружина във Варна било учредено Бюро за украсяване на гробовете на падналите за свободата на Добруджа, което макар и да просъществувало кратко време, успяло за няколко години да довърши започнатите в Добруджа войнишки паметници и да организира дълго време панихидите около тях.

ОТКРИВАНЕ

На 29 януари 1918 г. "Ежедневен бюлетин" публикувал покана със следния текст: "Умоляват се Варненските гражданки и граждани да присъстват на панихидата и откриването на памятника, въздигнат в чест на падналите за свободата на Добруджа офицери и войници от 15-а Погранична дружина, в източната част на Приморската градина при пограничния пост. Откриването ще се извърши на 30 яну-ари т.г. в 10 1/2 часа преди пладне. Настоящето заместя отделни покани. От 15-а Погранична Дружина". Колкото и да е странно, в следващите броеве на този единствен вестник, излизащ по онова време, липсва описание на освещаването на паметника.

Гръцкитѣ моряци, които недавна посетихѫ Варна съ свой параходъ, полагатъ вѣнецъ на паметника на Незнайния войнъ въ Приморската градина

Още през следващата година Орловият паметник бил включен в честванията на всички национални, регионални и военноморски празници. Гостуващите във Варна чужди делегации не пропускали да положат венци и да склонят глава пред

паметта на загиналите граничари. Това били предимно представители на странитесъюзнички по време на Първата световна война.

До 1936 г. пространството пред и около паметника на граничаря представлявало празна и необработена площ, която през следващите няколко години по проект на инж. Г. Бърнев била оформена с площадка около паметника и алеи, които съществуват и понастоящем. След 1945 г. честванията били прекратени, както и всякаква поддръжка на монумента. Около 1952 г. в площите около него били насадени кипариси и широколистни дървета, които през следващите десетилетия бавно, но сигурно го закрили почти от всички страни.

На 22 февруари 1990 г. в отговор на статията на контраадмирал Манолчев, озаглавена "Символ на родолюбието", публикувана в пресата на 30 март 1989 г., била учредена подписка за реставрация на паметника.

По това време монументът бил в незавидно състояние – вместо фигурата стърчали нейните арматури, архитектурата на паметника била силно повредена и плътно надраскана. Към инициативата се присъединили Съюзът на запасните офицери, Комитетът на ветераните от Отечествената война, Комитетът на запасните офицери от гранични войски и Фонд "13 века България".

За кратко време била събрана малка сума, с която инициаторите успели да поръчат в Съюза на българските художници експертен оглед и опис. По инициатива на дирекция "Културно и историческо наследство" и по препоръка на СБХ варненският скулптор Марин Йорданов възстановил определени участъци и снел калъп от скулптурата, за да запази за по-добри времена оригиналните форми на творбата. Няколко години по-късно, на 6 октомври 1996 г., Общинският съвет–Варна приел решение да финансира направата на нова скулптура по калъпа на автора и възложила изпълнението на варненския скулптор Ангел Ангелов, който моделирал двете фигури от бяла мозайка и цимент, ползвайки стари документи и фотографии. Възстановеният паметник бил тържествено открит на 7 януари 1998 г. и понастоящем паметникът отново е познат на всички варненци, както преди петдесет години.

ПАМЕТ И ТРАДИЦИЯ

При първа среща паметникът впечатлява със своя синтез между архитектура и пластика. Стъпалото е ниско, базата е оградена в полукръг от равна площадка с масивна балюстрада, а лицевата й страна е декорирана със стилизиран бронзов кръст за храброст върху заострения й връх. Базата има форма на арка, стъпила на две колони, оформящи ниша по контура на арката, с вградена мраморна паметна плоча в нея. Богатата пластична декорация, плетениците по свода са заимствани от църковната дърворезба и украсата на капителите в стила на преславските дворци. Целият паметник е изработен от светлосива чукана мозайка – материал, лесен за обработка, избран вероятно за бързото изрязване на по-сложните орнаменти. Над базата паметникът се развива пирамидално, оформяйки постамент с квадратно сечение, скосено в ъглите и увенчано със стъпаловиден профилиран корниз, върху който стъпва скулптурната композиция на граничаря с кучето. Цялата композиция е в почти естествени размери, граничарят е облечен с клин и куртка, обут е с ботуши, носи фуражка и държи магазинна пушка Манлихер, модел 1888 г. с натъкнат щик, в стойка "при нозе". Куртката е закопчана догоре, на колана са закачени два патрондаша.

Върху четирите страни на постамента са монтирани мраморни плочи с гравираните имена на загиналите офицери и войници от пограничната дружина. Върху плочата от южната страна с главни букви и с плавен черковнославянски шрифт са гравирани имената на селищата на най-лютите битки, лобни места на нашите офицери и войници: "Чаушкьой, Ботево, Владимирово, Добрич, Геленджик, Енидже-хайдар, Топракхисар, Първели, Татладжа-кьой, Тузла, Мангалия, Кюстенджа". На плочата върху лицевата страна на паметника са гравирани имената на трима офицери: "Майор Христо Иванчев, капитан Боян Бончев, поручик Нестор Игнатов". Върху плочата от източната страна са гравирани имената на 14 войници, още 16 са гравирани върху западната плоча.